

АРОН ШАЛОМАЕВ ВА БУХОРО

Рамазон Хуррамов

Аннотация

Мақолада 1990 йил 23-26 июнь кунлари Бухорода амалга оширилган Арон Шаломоевнинг ижодий сафари ва унинг Бухоро адабий муҳитидаги ўрни таҳлил қилинади. Тадқиқотда сафар давомида Бухоро яҳудий ижодкорларининг адабий фаолияти, қўлёзма мероси, оғзаки ижод намуналари ҳамда уларнинг республика миқёсидаги адабий жараёнлар билан алоқалари ёритилади. Шунингдек, мазкур ташриф СССР парчаланиши арафасида юз берган ижтимоий-маданий ўзгаришлар, мафкуравий назоратнинг заифлашуви ва этномаданий адабиётларнинг фаоллашуви контекстида таҳлил қилинади. Натижада Арон Шаломоевнинг Бухорога қилган сафари кўп миллатли адабий муҳит шаклланиши ҳамда ҳудудий адабий жараёнларнинг трансформациясини акс эттирувчи муҳим тарихий ҳодиса сифатида баҳоланади.

Калит сўзлар. Бухоро адабий муҳити, Арон Шаломоев, Бухоро яҳудийлари, ижодий сафар, этномаданий адабиёт, қўлёзма мероси, оғзаки ижод, маданий мерос, ўтиш даври, адабий жараён.

Кириш

Шаломоев Бухоро яҳудий ижодкорларини республика миқёсидаги адабий муҳит билан янада фаол боғлаш зарурлигини таъкидлаган. Унинг фикрича, бу жараён нафақат маҳаллий ижодкорларнинг ижодий имкониятларини кенгайтиради, балки кўп миллатли адабий маконнинг бойишига ҳам хизмат қилади. Турли маданий анъаналарга мансуб ижодкорларнинг ўзаро мулоқоти, тажриба алмашуви ва ҳамкорлиги адабий жараённинг янада ранг-баранг ва мазмунли бўлишига ёрдам беради.

Мазкур ҳолат адабий муҳитда янги очқлик ва кўп маданиятлилиқ тамойилларининг шаклланаётганидан далолат беради. Айниқса, 1980 йилларнинг охири ва 1990 йиллар бошларида собиқ иттифок ҳудудида юз берган ижтимоий-сиёсий ўзгаришлар маданий ҳаётда ҳам янги имкониятлар пайдо бўлишига олиб келган эди. Турли миллат вакилларининг маданий меросини қайта баҳолаш, уларнинг адабий анъаналарини ўрганиш ҳамда умумий маданий жараёнга жалб этиш тенденцияси кучайиб борди.

Шу нуқтаи назардан қараганда, Арон Шаломоевнинг Бухорога қилган ижодий сафари нафақат маълум бир жамоа адабий меросини ўрганишга қаратилган ташриф, балки ўша давр адабий муҳитида шаклланаётган янги маданий сиёсатнинг ҳам муҳим ифодаларидан бири ҳисобланади. Бу сафар орқали Бухоро яҳудий ижодкорларининг адабий фаолияти ҳақида муҳим маълумотлар тўпланган, уларнинг асарларини илмий муомалага киритиш зарурати таъкидланган ҳамда кўп миллатли адабий макон доирасида уларнинг ўрни ва аҳамиятини белгилаш йўлида муайян илмий асослар яратилган.

ZAMONAVIY FAN, TA'LIM VA ISHLAB CHIQRISH MUAMMOLARINING INNOVATION YECHIMLARI

ILMIY AMALIY ONLAYN KONFERENSIYA

Сафар давомида ташкилий масалалар алоҳида ўрин тутган. Жумладан, маҳаллий ижодкорлар фаолиятини қўллаб-қувватлаш, уларнинг адабий уюшмалар билан алоқаларини мустаҳкамлаш ҳамда мавжуд ижодий тузилмалар фаолиятини фаоллаштириш масалалари муҳокама қилинган. Айниқса, Бухоро яхудий ижодкорларининг республика миқёсидаги ижодий ташкилотлар билан ҳамкорлигини кучайтириш зарурлиги таъкидланган. Бу жараёнда адабий тўғараклар фаолияти, уларнинг ёш ижодкорларни тарбиялашдаги ўрни ҳам алоҳида эътиборга олинган. Шаломаев маҳаллий адабий тўғаракларнинг фаолиятини кузатар экан, уларнинг нафақат ижодий муҳитни шакллантириш, балки адабий меросни сақлаш ва ривожлантиришдаги муҳим аҳамиятини қайд этган.

Сафар давомида муҳокама қилинган муҳим масалалардан яна бири – нашр имкониятлари билан боғлиқ муаммолар бўлган. Маълумки, совет даврининг сўнгги босқичида нашриёт тизими марказлашган тарзда фаолият юритган бўлиб, кўплаб маҳаллий ижодкорларнинг асарларини чоп этиш имкониятлари чекланган эди. Шаломаев бу борада мавжуд муаммоларни таҳлил қилиб, маҳаллий ижодкорларнинг асарларини республика ва иттифоқ миқёсидаги нашриётларда чоп этиш имкониятларини кенгайтириш зарурлигини таъкидлаган. У шунингдек кўлэмаларни тартибга солиш, уларни илмий жиҳатдан тайёрлаш ҳамда нашрга тавсия этиш бўйича бир қатор амалий тавсиялар берган.

Бундан ташқари, ижодий меросни сақлаш ва тарғиб қилиш масалалари ҳам сафар доирасида муҳим мавзулардан бири бўлган. Бухоро яхудий ижодкорлари томонидан яратилган асарларнинг бир қисми кўлэма шаклида сақланиб қолган бўлиб, уларни тизимлаштириш, архивлаш ва илмий муомалага киритиш зарурати мавжуд эди. Шаломаев ушбу меросни сақлаш учун махсус фондлар ташкил этиш, мавжуд материалларни тўплаш ва уларни илмий тадқиқотлар учун очик қилиш зарурлигини қайд этган. Унинг фикрича, бундай ташкилий чоралар нафақат маҳаллий маданий меросни сақлашга хизмат қилади, балки келгусида адабиётшунослик тадқиқотлари учун ҳам муҳим манба вазифасини бажаради.

Шунингдек, сафар давомида маданий меросни кенг жамоатчиликка таништириш, турли маданий тадбирлар, адабий учрашувлар ва муҳокамалар ташкил этиш масалалари ҳам кўриб чиқилган. Бу каби тадбирлар ижодкорларнинг ўзаро мулоқотини кучайтириш, уларнинг асарларини кенгрок аудиторияга етказиш ҳамда Бухоро адабий муҳитининг кўп миллатли хусусиятларини намоён этиш имконини яратади. Шу жиҳатдан Шаломаев томонидан берилган тавсиялар ўша давр адабий муҳитида юзага келган ташкилий бўшлиқни қисман тўлдиришга қаратилган амалий ҳаракат сифатида баҳоланади.

Мазкур ташкилий фаолият ўз моҳиятига кўра ўтиш даври шароитида адабий институтларнинг заифлашуви билан боғлиқ муаммоларни юмшатишга хизмат қилган. СССР парчаланиши арафасида мавжуд маданий институтлар – ёзувчилар уюшмалари, нашриётлар, маданий марказлар фаолиятида муайян беқарорлик кузатилган. Бундай шароитда маҳаллий ижодкорлар кўпинча ўз ижодий фаолиятини ташкил этишда қийинчиликларга дуч келган. Шаломаевнинг маслаҳатлари эса ана шу мураккаб даврда ижодкорлар фаолиятини қўллаб-қувватлаш, уларнинг ижодий имкониятларини сақлаб қолиш ҳамда адабий муҳит барқарорлигини таъминлашга қаратилган муҳим ташкилий чоралар сифатида намоён бўлади.

Илмий нуқтаи назардан қараганда, Арон Шаломаевнинг Бухорога ижодий сафари адабий муҳитдаги инқироз ва ўтиш жараёнларининг яна бир муҳим қирраси – этник ва маданий гуруҳлар ижодини қайта кашф этиш жараёни билан чамбарчас боғлиқдир. Чунки 1980 йилларнинг охири ва 1990 йиллар бошларида маданий сиёсатда муҳим ўзгаришлар юз бериб, илгари етарли даражада ўрганилмаган этномаданий меросга нисбатан қизиқиш ортди. Бу жараён нафақат илмий тадқиқотларда, балки адабий жараённинг ўзида ҳам янги тенденцияларни юзага келтирди.

Агар 1980 йилларнинг бошларида этник ёки маҳаллий маданий анъаналарни ўрганиш кўпинча иккинчи даражали мавзу сифатида қаралган бўлса, 1990 йилга келиб бу масала адабий ва

ZAMONAVIY FAN, TA'LIM VA ISHLAB CHIQRISH MUAMMOLARINING INNOVATION YECHIMLARI

ILMIY AMALIY ONLAYN KONFERENSIYA

маданий сиёсатнинг муҳим йўналишларидан бирига айланиб борди. Жамиятда тарихий хотирани тиклаш, миллий ва маданий меросни қайта баҳолаш жараёни кучайиб, турли этник гуруҳларнинг адабий анъаналари илмий ва маданий эътибор марказига чиқди. Бу жараён айниқса кўп миллатли маданий макон сифатида шаклланган ҳудудларда, жумладан Бухоро адабий муҳитида яққол намоён бўлди.

Бухоро яхудийларининг адабий мероси ҳам айнан ана шу жараён доирасида қайта ўрганила бошлади. Уларнинг асарларида акс этган тарихий тажриба, маданий қадриятлар ва диний анъаналар нафақат жамоанинг ички ҳаётини, балки Бухоро маданий муҳитининг кўп қиррали ривожланишини ҳам ёритиб беради. Шу сабабли Шаломоевнинг Бухорога қилган ижодий сафари нафақат ташкилий ёки маслаҳат характеридаги тадбир сифатида, балки муайян илмий жараён – яъни этномаданий адабий меросни қайта кашф этиш ва уни умумий адабий жараён билан боғлаш жараёнининг бир қисми сифатида ҳам баҳолашни мумкин.

Умуман олганда, ушбу сафар ўтиш даври адабий муҳитида юз бераётган муҳим тенденцияларни – маданий меросни қайта баҳолаш, кўп маданиятлилик тамойилларининг кучайиши ҳамда турли этник гуруҳлар адабиётини умумий адабий жараён билан интеграциялашувини яққол акс эттиради. Шу жиҳатдан қараганда, Арон Шаломоевнинг Бухорога ижодий сафари нафақат маълум бир ҳудуд ёки жамоа доирасидаги маданий ҳодиса, балки бутун ўтиш даври адабий жараёнининг муҳим белгиларидан бири сифатида илмий жиҳатдан алоҳида эътиборга лойиқдир.

1990 йил 23–26 июнь кунлари амалга оширилган ушбу ижодий сафар Бухоро адабий муҳитида юз бераётган муҳим тарихий ўзгаришларни акс эттирувчи ҳодисалардан бири сифатида баҳолашни мумкин. Мазкур ташриф айниқса мафкуравий назорат заифлашиб бораётган, адабий ва маданий ҳаётда янги тенденциялар шаклланаётган даврга тўғри келгани билан алоҳида аҳамият касб этади. СССР парчаланиши арафасида жамиятда юзага келган сиёсий ва маданий ўзгаришлар адабий муҳитда ҳам сезиларли акс этиб, ижодкорлар учун нисбатан эркин фикрлаш ва ўз маданий меросига мурожаат қилиш имкониятларини кенгайтирган эди. Ана шундай тарихий шароитда амалга оширилган Арон Шаломоевнинг Бухорога сафари адабий муҳитдаги ўзгаришларнинг муҳим кўринишларидан бири сифатида эътироф этилади.

Ушбу сафар Бухоро адабий муҳитида мафкуравий бўшлиқ шароитида юзага келган янги жараёнларни кузатиш имконини берган. Аввалги даврларда қатъий идеологик назорат остида фаолият юритган адабий институтлар аста-секин ўз таъсирини йўқота бошлаган, натижада ижодий ташаббусларнинг янги шакллари пайдо бўлган эди. Бундай шароитда маҳаллий ижодкорлар ўз тарихий ва маданий илдизларига мурожаат қилиш, илгари етарли даражада ёритилмаган маданий қатламларни ўрганиш ҳамда ўз ижодий тажрибаларини кенгроқ адабий майдонга олиб чиқишга интила бошлаганлар. Шаломоевнинг ташрифи эса ана шу жараёнларни таҳлил қилиш ва уларни муайян илмий ҳамда ташкилий асосга қўйишга қаратилган муҳим ташаббуслардан бири бўлган.

Мазкур сафар, шунингдек, ўтиш даври адабий муҳитида ижодий эркинликнинг дастлабки кўринишлари намоён бўла бошлаганини ҳам кўрсатади. Адабий жараёнда турли миллий ва этномаданий анъаналарга мансуб ижодкорларнинг фаолияти тобора кўпроқ эътибор қозона бошлаган. Бу эса Бухоро каби тарихан кўп миллатли маданий маконларда адабий ҳаётнинг янада ранг-баранг тус олишига олиб келган. Бухоро яхудий ижодкорларининг адабий меросига бўлган қизиқишнинг ортиши, уларнинг асарларини ўрганиш ва илмий муомалага киритиш бўйича олиб борилган ташаббуслар ҳам айнан ана шу жараённинг муҳим кўринишларидан бири ҳисобланади.

Бундан ташқари, ушбу сафар кўп маданиятли адабий макон шаклланишининг муҳим далилларидан бири сифатида ҳам талқин қилиниши мумкин. Бухоро адабий муҳити тарихан турли маданий анъаналар кесишган ҳудуд бўлиб, бу ерда турли миллат вакилларининг ижодий фаолияти ўзаро таъсирда ривожланган. Шаломоевнинг ташрифи ана шу кўп қатламли адабий

ZAMONAVIY FAN, TA'LIM VA ISHLAB CHIQRISH MUAMMOLARINING INNOVATSION YECHIMLARI

ILMIY AMALIY ONLAYN KONFERENSIYA

муҳитни ўрганиш, унинг таркибий қисмларини таҳлил қилиш ҳамда турли этник гуруҳлар ижодини умумий адабий жараён билан боғлашга қаратилган илмий ташаббус сифатида ҳам муҳим аҳамиятга эга.

Хулоса қилиб айтганда, 1990 йил июнь ойида амалга оширилган мазкур ижодий сафар нафақат Бухоро яҳудийлари адабий ҳаётини ўрганишга қаратилган муайян тадбир, балки ўтиш даври адабий муҳитининг умумий тенденцияларини акс эттирувчи тарихий воқеа сифатида ҳам қаралиши мумкин. Бу сафар орқали ҳудудий адабий муҳитларда юз бераётган ички трансформациялар, маданий меросни қайта баҳолаш жараёнлари ҳамда кўп миллатли адабий макон шаклланишининг дастлабки босқичлари ҳақида муҳим маълумотлар тўпланган.

Натижада ушбу сафар СССР парчаланиши арафасида юз берган ижтимоий ва маданий ўзгаришларнинг Бухоро адабий муҳитида қандай акс этганини кўрсатиб берувчи муҳим тарихий манба сифатида баҳоланиши мумкин. У ҳудудий адабий жараёнларнинг ички динамикасини, турли маданий қатламларнинг ўзаро алоқасини ҳамда ўтиш даврида шаклланган янги адабий тенденцияларни ўрганишда муҳим илмий аҳамиятга эга бўлган материал сифатида эътиборга лойиқдир.

Фойдаланилган адабиётлар

1. https://uz.wikipedia.org/wiki/Buxoro_yahudiy_lari
2. [Livejournal.com/5636641.html](http://livejournal.com/5636641.html). История Бухарских евреев с древнейших времён до настоящего времени (часть 1)
3. Ўзбекистон миллий архиви, Р-2356 фонд, 1-рўйхат, 1518а -иш.
4. Ўзбекистон миллий архиви, Р-2356 фонд, 1-рўйхат, 1522а -иш.
5. Тахалов С. Некоторые раздумья о бухарско-еврейском языке. The Bukharian Times. 24 – 30 АВГУСТА 2017 №811.
6. Шаламаев А., Толмас Х. (ред.). Страницы литературы бухарских евреев, т.1. Тель-Авив, 1998